

Asia: VN/32207/2022

Hallituksen esitys etäyhteyksien edistämisestä oikeudenkäynneissä

Lausunnonantajan lausunto

Lausuntonne yleisesti esityksestä

Etäyhteyksien käytön edistäminen oikeudenkäynneissä esityksen mukaisesti on perusteltua. Tekninen kehitys on vähentänyt etäyhteyksien käyttöön liittyviä haasteita, kuten todistelutarkoituksessa kuultujen henkilöiden kertomusten uskottavuusarviointia ja monijäsenen tuomioistuimen kommunikointia istuntojen aikana sekä myös yleisöjulkisuuden toteutumista. Myös etäyhteyksien käytön yleinen arkipäiväistyminen on johtanut yhä enenevässä määrin siihen, että asianosaiset haluavat käydä oikeutta etäyhteyksien välityksellä ja luottavat siihen, että tällainen oikeudenkäynti on yhtä oikeuden- ja asianmukainen kuin istuntosalissa pidetty normaali oikeudenkäynti.

Kansalaisten luottamuksen ylläpito edellyttää kuitenkin aina, että etäyhteyksiin käytettävät laitteet ja järjestelmät toimivat häiriöttä ja että niillä välitettävä ääni ja kuva ovat laadultaan erinomaiset. Mikäli nämä edellytykset eivät täyty, etäyhteyksien käyttö ei ole perusteltua.

Hovioikeus lausuu lisäksi lausuntopyyntönsä esitetystä kysymyksistä seuraavan.

Mitä mieltä olette ehdotetuista pykälistä, jotka koskevat tuomarin osallistumista oikeudenkäyntiin etäyhteydellä (OK 2:15-16)?

OK 2 luku 15 §

Esityksessä on lähdetty siitä, että sen mukaista 2 luvun 15 §:ä ei sovellettaisi esittelystä ratkaistavissa asioita. On sinänsä selvää, että pääosa esittelystä ratkaistavista asioista on laadultaan ja laajuudeltaan sellaisia, että kollegion jäsenen etäosallistumisen ja yhtäaikaisen paikallaolon välillä ei ole sanottavia eroja ratkaisutoiminnan laadun kannalta katsoen. Jos asiassa on useita tai vaativia oikeudellisia kysymyksiä, niiden ratkaisemiseen liittyvät keskustelut ovat vuorovaikutteisimpia ja laadukkaampia silloin, kun kaikki kollegion jäsenet ovat saman pöydän äärellä. Tämän vuoksi olisi

tärkeää, että kollegion puheenjohtaja voisi tarvittaessa päättää, kummalla tavalla esittely pidetään. Säännöstä tulisi voida siten soveltaa myös esittelystä ratkaistavissa asioissa.

Hovioikeus lähtee esityksen tavoin siitä, että asian ratkaisemiseen osallistuvat tuomarit ja muut henkilöt, kuten lautamiehet, tulee olla pääsääntöisesti paikalla samassa istuntosalissa koko pääkäsittelyn tai muun istunnon ajan. Pääsäännöstä poikkeamiseen tulisi olla esityksessä tarkoitettu syy (aihe) ja poikkeamisen tulisi olla myös asian laatu ja muut seikat huomioon ottaen soveliaista. Hovioikeudella ei ole lisättävää soveliaan aiheen harkinnassa huomioon otettavien seikkojen osalta.

Hovioikeus toteaa, että säännös soveltuu käytettäväksi erityisen hyvin kriisiaikoina pidettävissä sotilasrikosasioiden istunnoissa, koska istuntopaikka voisi olla kriisialueen ulkopuolella ja koska kokoonpanoon määrätty sotilasjäsenet voisivat osallistua istuntoon etäyhteydellä toimialueeltaan. Etäyhteyden käytölle on myös perusteltu aihe silloin, kun tuomioistuimien ottaa vastaan todistelua pääkäsittelyn ulkopuolella, koska siitä tehtävä tallenne voidaan toistaan tarvittaessa varsinaisessa pääkäsittelyssä.

Hovioikeus toisaalta katsoo, että lautamiesten osallistuminen suulliseen käsittelyyn etäyhteydellä ei ole soveliaista kuin erityisen painavilla perusteilla, kuten terveysriskien välttämiseksi.

Kuten esityksessä on todettu, monijäsenisen tuomioistuimen puheenjohtajan tulisi olla aina henkilökohtaisesti läsnä kutsussa ilmoitetussa istuntopaikassa. Päinvastainen tilanne voisi johtaa epätietoisuuteen todellisesta istuntopaikasta ja ongelmiin prosessinjohtossa ja henkilötodistelun vastaanotossa. Myös julkisuuden toteuttaminen olisi helpompaa, koska yleisö voisi seurata istuntoa kutsussa ilmoitetussa istuntosalissa.

Esityksen mukaisessa säännöksessä ei ole ilmaistu nimenomaisesti, että etäosallistumisesta päättäminen kuuluu puheenjohtajan päätäntävaltaan. Asiaa ei tule jättää pelkästään säännöksen perusteluissa olevan kannanoton varaan. Etäosallistumisesta sekä sen perusteesta ja osallistumispaikasta tulisi myös tehdä merkintä asian käsittelytietoihin epäselvyyksien välttämiseksi sekä perusteiden ja osallistumispaikkojen mahdollisia tilastointitarpeita varten. Erillisen kirjallisen päätöksen laatiminen ei olisi kuitenkaan tarpeen kuin esityksessä mainitussa tapauksessa, jossa tuomarin etäosallistumista vastustanut asianosainen on niin vaatinut.

Etäyhteys tulisi järjestää aina tuomioistuimen istuntosalista tai muusta siihen tarkoitukseen varustellusta ja hyväksytyistä tilasta. Etäyhteyden järjestäminen syyttäjän tai muun asianosaisen toimitiloista taikka tuomarin kodissa olevasta tai muusta yksityisestä tilasta ei ole hovioikeuden mielestä sopivaa kuin erityisen poikkeuksellisissa tilanteissa. Kysymystä ei voida jättää pelkästään tuomarin oman harkinnan varaan.

Säännöksessä on mainittu ne istunnot, joiden pitäminen niin sanottuna etäoikeudenkäyntinä voidaan jättää pelkän soveliaisuusharkinnan varaan. Hovioikeudella ei ole lisättävää niiden eikä soveliaisuusharkinnassa huomioon otettavien seikkojen osalta.

Esityksessä on katsottu, että muun muassa sovittelu voitaisiin pitää säännöksessä tarkoitettuna etäoikeudenkäyntinä perustellusta syystä. Sovittelun pitäminen etäyhteyksillä ei ole kuitenkaan kovinkaan tarkoituksenmukaista, koska etäyhteys ei ole omiaan edistämään sovittelun onnistumisen kannalta välttämätöntä luontevaa ja vuorovaikutteista keskustelua osapuolten ja sovittelijan välillä.

Esityksessä on mainittu esimerkkejä tilanteista, joissa etäoikeudenkäynnin pitämiseen voi olla perusteltu syy. Hovioikeudella ei ole lisättävää niiden eikä soveliaisuusharkinnan osalta. Etäoikeudenkäynnille voi olla perusteltu aihe silloin, kun todistelua otetaan vastaan pääkäsitteilyn ulkopuolella edellä todetuilla tavoin.

Päätävältä etäoikeudenkäynnin järjestämisestä kuuluu esityksen mukaan ratkaisukokoonpanolle. Esityksestä ei ilmene, miksi päätävältä poikkeaa tuomarin etäosallistumista koskevasta päätävävallasta. Hovioikeuden mielestä riittävää olisi, että kokoonpanon puheenjohtaja voisi päättää asiasta asianosaisia kuultuaan. Asialla ei olisi kuitenkaan sanottavaa merkitystä, koska ratkaisu annettaisiin käytännössä oikeudenkäynnin alkaessa.

Mikä on mielipiteenne etäoikeudenkäynnin julkisuutta koskevasta pykälästä (OK 2:17)? Pidättekö asianmukaisena, että julkisuuden toteuttamisen keinot jätetään tuomioistuimen harkintaan?

Hovioikeus toteaa, että julkisuuden toteuttaminen etäoikeudenkäynnissä tulee olemaan varsin haastavaa, koska tuomioistuimilla ei ole tarvittavia tiloja etäoikeudenkäyntien seuraamista varten ja henkilökuntaa tallennus- ja suoratoistokiellon valvomista varten.

Mitä mieltä olette todistelun vastaanottamista etäyhteydellä koskevan momentin (OK 17:52.1) lisäedellytysten kumoamisesta?

Videokuulemisten toimivuudessa ei ole ollut viime aikoina sanottavia teknisiä eikä muitakaan haasteita. Tuomioistuimet sekä asianosaiset ja todistajat ovat suhtautuneet niihin erityisesti koronapandemian aikana saatujen myönteisten kokemusten myötä entistä sallivammin. Näiden seikkojen vuoksi videokuulemisen lisäedellytyksistä luopuminen esityksen mukaisesti on perusteltua. Riittävää on, että etäyhteyden käyttö henkilötodistelun vastaanottamisessa jää pelkän soveliaisuusharkinnan varaan. Hovioikeudella ei ole lisättävää harkinnassa huomioon otettavien seikkojen osalta.

Mielipiteenne ilman näköyhteyttä tapahtuvaa kuulemistä koskevista momenteista (OK 17:52.2-3)?

Oikeuskäytännössä on lähdetty siitä, että todistelun uskottavuutta ei voida arvioida asianmukaisesti, mikäli se on vastaanotettu ilman näköyhteyttä. Soveliaisuusedellytyksen täyttyminen ei ole siten

riittävää ilman näköyhteyttä tapahtuvan kuulemisen sallittavuutta harkittaessa. Kuten esityksessä on todettu, 52 §:n 2 momentin 1–3 kohtien mukaiset kuulemisen lisäedellytykset vastaavat nykytilaa. Hovioikeudella ei ole lausuttavaa niiden osalta.

Uuden eli 4 kohdan mukaan tuomioistuimien voisi kuulla istunnosta pois jäänyttä henkilöä ilman kuvayhteyttä. Kyseisen poikkeuksen säätäminen on perusteltua, koska sen soveltaminen tulee vähentämään todistajien ja muiden todistelutarkoituksessa kuultavien poissaoloista aiheutuvien pääkäsittelyjen peruutuksia ja lykkäyksiä sekä niistä aiheutuvia tarpeettomia kustannuksia. Kohdan soveltaminen edellyttää tapauskohtaista harkintaa ja asianosaisten asianmukaista kuulemistä. Esityksen perustelut ovat tältä osin riittävät.

Hovioikeudella ei ole lisättävää esitykseen 52 §:n 3 kohdan osalta.

Mitä mieltä olette ehdotetuista oikeudenkäymiskaaren ja rikosoikeudenkäyntilain pykälistä, joiden nojalla asianosaisen osallistuminen oikeudenkäyntiin voitaisiin määrätä toteutettavan etäyhteyden välityksellä (OK 12:8.5 ja ROL 8:13.5)?

Asianosaisen oikeus osallistua häntä koskevan asian pääkäsittelyyn on yksi keskeisimmistä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusvaatimuksista. Vaikka oikeus ei ole ehdoton, siitä olisi mahdollista poiketa ainoastaan erityisen painavilla perusteilla, kuten erittäin vakavan turvallisuusuhkan vuoksi. Tällaisia uhkia on esiintynyt muun muassa järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyvissä asioissa ja lapsia koskevissa asioissa. Koska kyseisiin uhkiin voidaan kuitenkin varautua varsin tehokkaasti erilaisin turvajärjestelyin, suostumusedellytyksen poistamiselle ei ole riittäviä perusteita ainakaan ensi asteen käsittelyn osalta. Myöskään vankikuljetuksista aiheutuvat kustannukset eivät ole riittävä peruste suostumusedellytyksen poistamiselle.

Turvallisuusuhkiin liittyvät turvajärjestelyt voivat olla toisaalta sellaiset, että niiden kohteena oleva asianosainen tosiasiaa osallistuu pääkäsittelyyn etänä osin tai kokonaan.

Hovioikeus lisäksi toteaa, että asianosaisen mahdollisuuksia estää pääkäsittelyn pitäminen tulisi vähentää läsnäolosäännöksiä kehittämällä. Riittävää tulisi olla, että asianosaiselle annetaan mahdollisuus osallistua oikeudenkäyntiin niin halutessaan ja että pääkäsittely voidaan pitää aina, kun asianosainen ei tätä mahdollisuutta käytä tai tosiasiaa halua käyttää.

Mitä mieltä olette pakkokeinojen ja poissalon seuraamusten käyttöalan laajentamisesta koskemaan etäyhteydellä tapahtuvaa valmisteluistuntoa (OK 5:15 d ja ROL 7:14 a kumoaminen) ja kattamaan osallistumisen etäyhteydellä myös muualta kuin toisessa tuomioistuimessa tai muun viranomaisen luona (OK 12:8.4 ja ROL 8:13.4)?

Hovioikeus hyväksyy esityksen tältä osin.

Mielipiteenne etäyhteyden käyttöalan laajentamiseen koskemaan tunnustamisoikeudenkäyntiä (ROL 8:13.5 kumoaminen)?

Hovioikeus kannattaa ROL:n 8 luvun 13 §:n 5 momentin kumoamista, koska etäyhteyttä tulee voida käyttää tunnustamisoikeudenkäynneissä vastaavilla perusteilla kuin muissakin oikeudenkäynneissä. Riski siitä, että tuomioistuimien ei pysty arvioimaan tunnustuksen pätevyyttä asianmukaisesti etäyhteyden välityksellä on varsin vähäinen, koska vastaaja osallistuu tunnustamisoikeudenkäyntiin ilman avustajaa harvoin.

Tunnustamisoikeudenkäynnin käyttömahdollisuuksia tulisi edistää muutoinkin, kuten asianomistajan suostumusedellytystä väljentämällä. Tunnustamisoikeudenkäyntiä tulisi myös voida käyttää nykyistä useammassa rikostyyppissä.

Onko teillä muuta lausuttavaa esityksen johdosta?

-

Ålander Tuula
Rovaniemen hovioikeus